

Karl Erik Haug

*Den tysk-norske spenningen
under Første verdenskrig*

Forord

Dette arbeidet er en del av mitt hovedfagsarbeide i historie ved Universitet i Trondheim, og inneholder deler av denne oppgavens hovedkapittel.

Det er mange som fortjener en takk, men foruten min veileder Anders Kirkhusmo, vil jeg spesielt få takke Rolf Hobson og Hans Otto Frøland for mange gode råd og kritiske bemerkninger og kommentarer underveis.

Til sist og ikke minst vil jeg takke NAVF som gjorde kilde-arbeidet i Tyskland mulig.

Trondheim i mars 1994

Karl Erik Haug

Innledning

I de to første årene av den Første verdenskrig hadde Norge et relativt uproblematisk forhold til de krigførende makter. Men gjennom de endringer den norske nøytralitetspolitikken gjennomgikk sensommeren 1916 ble dette forholdet endret. Fiskeriavtalen og kobberavtalen med England brakte en ny dimensjon inn i den norske nøytralitetspolitikken, ikke bare ved at regjeringen var involvert i forhandlingene, men også ved at man inngikk avtaler som diskriminerte en av de krigførende parter; Tyskland.

Intensjonen med dette arbeidet er å forsøke å knytte den tyske politikken overfor Norge sammen med den tyske marine-strategien, og vise at Tysklands forhold til Norge var betinget av en tredje part - England. Dessuten vil jeg påvise at faren for krig mellom Norge og Tyskland var større våren 1917 enn høsten 1916.¹

For å vise dette skal jeg diskutere tre begivenheter; de tyske senkningene av norske skip i Nordishavet høsten 1916, utarbeidelsen av krigsplaner mot Norge i begynnelsen av 1917, og ryktet om at England ønsket et støttepunkt på norskekysten i mai samme år. Disse tre begivenhetene vil hver på sin måte belyse hvordan strategiske hensyn spilte inn når politiske og militære beslutninger ble tatt, og hvorfor Norges frykt for krig høsten 1916 bygget på en illusjon skapt i Norge. De tyske krigsplanene gir et bilde av de vurderinger som ble gjort av Norge i Tyskland. Sammen med ryktet om at England ønsket et støttepunkt på norskekysten, viser de hvilken rolle England spilte når Tysklands politikk overfor Norge skulle fastlegges.

Marinestrategi - en kort innføring

Før vi ser på begivenhetene, er det nødvendig å se kort på de marine-strategiske vurderingene Tyskland og England hadde gjort forut for den Første verdenskrig.

Den tyske marinestrategien, som ble utviklet etter at Kontre-Admiral Alfred Tirpitz ble Staatssekretär des Reichs-marine-amts i 1897, baserte seg på ideén om et Entscheidungsschlacht utkjempet i Nordsjøen. England ble utpekt som Tysklands hovedmotstander, og Tirpitz fikk satt igang en opprustning av den tyske flåten med vekt på slagskip og tunge kryssere. En

¹ Kildene som er benyttet i dette arbeidet er hentet ut av Aulswartiges Amt i Bonn (AA i notene), og Bundesarchiv-Militärarchiv i Freiburg (BA-MA i notene).

opprustning som skulle gjøre den tyske flåten til verdens nest største ved utbruddet av den Første verdenskrig.

Tirpitz's strategi var defensiv i den forstand at man forventet at England ville forsøke å ødelegge den tyske flåten i dennes hjemmefarvann. Det var med andre ord England som hadde oppspillet, og man forutsatte en offensiv engelsk marinestrategi. Problemet med teorien var imidlertid at ingen handelsårer av betydning gikk gjennom dette området.² Spørsmålet om herredømmet over Nordsjøen var derfor ikke av avgjørende betydning for England. Dette gjenspeilet seg i utviklingen av Royal Navys krigsplaner etter 1907. Den forventede nærblokaden av Tyskland ble i 1914 erstattet av en fjernblokade basert på Kanalen og Shetland. Riktignok hadde England tidligere hatt som sin overordnede strategi å hindre den tyske marine i å operere i Nordsjøen og å blokkere handelsrutene der, men man hadde gått bort fra denne doktrinen i 1912. Målet ble istedet å holde den tyske marinen innenfor Nordsjøen. Samtidig så man nå på Østersjøinnløpene som et så risikabelt område å operere i, at Admiralitetet ikke ønsket slike operasjoner.³ Med to defensive marine-strategier møttes så å si ikke de to flåtestyrkene. Unntaket er Skagerrak-slaget på den siste dagen i mai 1916, som tyskerne trakk seg ut av, slik at man ikke fikk noe Entscheidungsschlacht. Krigen til sjøs ble istedet "*en Ermattungskrieg hvor hver enkelt side søkte å utøve størst mulig økonomisk press gjennom handelskrigen. Dette hadde det britiske admiralitetet forberedt seg på fra begynnelsen. Tyskland kunne først følge opp med sine ubåter.*"⁴

Dette betød i praksis at Tyskland ikke så nytten av norskekysten. Man hadde ingen strategi for Atlanterhavet og dermed intet behov for flåtebasert mv. Den tyske politikken overfor Norge ble avventende. Det eneste som kunne fremprovosere et tysk angrep på Norge med tanke på støttepunkter på norskekysten (med mindre man reviderte sin marinestrategi) var *frykten* for at England skulle få slike støttepunkter. Enten ved at England angrep Norge,

² Et oppgjør med den tyske marinestrategien kommer med Wolfgang Wegeners *Die Seestrategie des Weltkrieges*, Berlin 1929. Wegeners kritikk blir et avgjørende moment for den marinestrategien tyskerne utvikler med tanke på den 2. verdenskrig, men hvor viktig/avgjørende den er, er omdiskutert. Se f.eks. Carl-Axel Gemzell, *Raeder, Hitler und Skandinavien. Der Kampf für einen maritimen Operationsplan*, Lund 1965, s. 7 - 27

³ Tom Kristiansen, *Mellom landmakter og sjømakter. Norges plass i britisk forsvars- og utenrikspolitikk, 1905 - 1914*, Hovedoppgave Oslo 1988, s. 37 - 41

⁴ Rolf Hobson, *Generalstabene og Damoklessverdet. Stormaktenes krigsplanlegging før Første verdenskrig*, Upublisert manuskript Trondheim 1993, s. 99

eller ved at Norge gikk med i krigen på Ententens side. I så tilfelle gjaldt det å komme først.

Den tyske marinen hadde imidlertid god kjennskap til det norske farvannet og de norske fjordene. Denne kunnskapen ble blant annet bygget opp gjennom flåteøvelser og keiser Wilhelm II's årlige seilaser i norsk farvann, en kunnskap som de i sin marinestrategi ikke visste å dra nytte av før utbruddet av den Andre verdenskrig.

Senkningene i Nordishavet og Ubåtresolusjonen

Det eneste våpenet som kunne svare på den engelske fjernblokaden av Tyskland var ubåtene. Etter at dieselmotoren var innført, kunne de operere i Atlanterhavet, og dermed true Englands forsyningslinjer. Ikke minst fikk norske sjømenn merke at det tyske ubåtvåpenet var istand til å operere i områder hvor den tyske flåtens nærvær ellers ikke var synlig.

I slutten av september og i begynnelsen av oktober 1916 ble flere skip senket i Nordishavet, et område som frem til da hadde vært skånet for senkninger. Riktignok hadde man også tidligere mistet noen skip i dette området, men disse hadde gått på miner. Nå var det tyske ubåter som førte en krysserkrig, og de fleste av skipene som ble senket var norske og gikk i trafikk på Arkhangelsk. I den norske pressen reiste det seg et voldsomt raseri mot Tyskland etter hvert som "grusomhetene" i Nordishavet ble kjent, og man krevde at regjeringen skulle handle.

Hva var bakgrunnen for disse senkningene - lå det et element av straff (jfr. den endrede norske nøytralitetspolitikken) eller var det en del av den alminnelige krigføringen - man senker det man kan for å svekke fienden?

I den norske historieskrivningen er begge syn blitt hevdet. Wilhelm Keilhaus påstand om straff - det at senkningene i Nordishavet hadde sin bakgrunn i den endrede norske nøytralitetspolitikken - ble gjennom hans bok "Norge og Verdenskrigen" fra 1927 rådende historieoppfatning frem til Johan Schreiner kom med sin bok "Norsk skipsfart under krig og høykonjunktur 1914 - 1920" i 1963. Her modifierer Schreiner dette synet med bakgrunn i Arno Spindlers arbeid;⁵

⁵ Arno Spindler, *Der Handelskrieg mit U-Booten. Band I-V*, Berlin 1932 - 66. Disse fem bindene er en del av Marinearchivs serie *Der Krieg zur See 1914 - 1918*, basert på kildene i Marinearchiv.

Hvorvidt dette virkelig dannet bakgrunnen for tyskernes aksjon, turde være mer enn tvilsomt. Norges handelsflåte var slett ikke alene om å bli hårdt rammet høsten 1916. Det dreide seg om en offensiv med alment sikte, uten spesiell brodd mot fartøyer under norsk flagg.⁶

Schreiner hevdet altså at senkningene i Nordishavet var et ledd i den alminnelige krigføringen.

Olav Riste fulgte opp Schreiners tanker på dette området da han i 1965 gav ut sin bok "The Neutral Ally. Norway's Relations with Belligerent Powers in the First World War". Riste var den første i Norge som også benyttet tyske kilder. Likevel baserte også han seg på Arno Spindler,⁷ og primærkildene manglet på akkurat denne saken. Dette er for øvrig en generell svakhet ved alle norske arbeid som er gjort på Første verdenskrig. Bare i Ristes tilfelle har man forsøkt å trekke inn de tyske primærkildene, men også i hans arbeid finnes det store hull.

En kildegjennomgang i arkivet til Auswärtiges Amt i Bonn gav ikke noe svar på hva det var som var bakgrunnen for senkningene, men arkivmaterialet i Militärarchiv i Freiburg bekreftet Spindlers forklaring om rent militære hensyn. Kildene viser imidlertid at det er behov for å føye til enkelte momenter ved Spindlers fremstilling;

Am 23.8.16 benachrichtigte der Admiralstab auf Veranlassung des Kriegsministeriums das Flotten-kommando, dass nach vorliegenden Mitteilungen dauernd eine bedeutende Zufuhr von Kriegsmaterial für Russland über See nach Archangelsk und Narvik ginge, und dass es daher erwünscht wäre, wenn die Flotte gelegentlich ein U-Boot nach der Murmanküste und an die Westküste von Norwegen schickte, um diesen wichtigen Konterbandehandel stören zu lassen.⁸

Ifølge Spindler var senkningene altså et resultat av militære prioriteringer. Russlands tilførsel av krigsmateriell over Arkhangelsk skulle stoppes. Den norske fiskeriavtalen og bransjeavtalene med England hadde dermed ingen

⁶ Johan Schreiner, *Norsk skipsfart under krig og høykonjunktur 1914 - 1920*, Oslo 1963, s. 136

⁷ "The following account is based on Spindler, *Der Handelskrieg mit U-Booten*, Vol. III, pp. 232 - 37." Olav Riste, *The Neutral Ally. Norway's Relations with Belligerent Powers in the First World War*, Oslo 1965, s. 257, note nr. 12. Avsnittet det henvises til står på side 129, og omhandler beslutningen om å sende ubåter til Nordishavet.

⁸ Arno Spindler, *Der Handelskrieg mit U-Booten*, bd. III, Berlin 1934, s. 232

innvirkning på avgjørelsen om å sende ubåter til Nordishavet. Det siste be-
kreftes av kildene som viser at beslutningen ligger langt tilbake i tid - noe
Spindler ikke nevner.

Beslutningen om at man måtte gjøre noe med ententens forsendelse av
krigsmateriell over Arkhangelsk ble tatt allerede våren 1915, etter at den
tyske hærledelsen ba Admiralstaben om å eliminere tilførselen til den rus-
siske hæren over Arkhangelsk.⁹ Admiralstaben svarte med å gi ordre om å
legge miner i skipsleien ved Arkhangelsk,¹⁰ og natten mellom 7. og 8. juni
1915 la "Meteor" ut 285 miner. Den tyske admiralstaben ønsket selvsagt
ikke at "Metor" skulle bli oppdaget og eventuelt senket av britene, så skipet
fikk i sitt O-Befehl beskjed om å bruke et tilfeldig handelsflagg og å seile i
transitt gjennom norsk territorialfarvann til skipet var på høyde med
Trondheim, for så å sette kurs mot Spitsbergen.¹¹

Dette er interessant sett i sammenheng med at Tyskland bare noen må-
neder tidligere hadde erklært farvannet rundt Storbritannia som krigssone,
hvor enhver som beveget seg inn i denne risikerte å bli senket. Begrunnelsen
var det britiske admiralitetets erklæring om at folkeretten anerkjente bruken
av falskt flagg som krigslist.

I et møte i Wilhelmshaven den 15. april 1916 - altså ett år senere - opp-
nådde man enighet om at man til sommeren skulle sende en eller flere ubåter
til Nordishavet.¹² I mai var planarbeidet ferdig, men først den 19. september
stakk U 43, U 46 og U 48 til sjøs. Forsinkelsen skyldes de begrensninger
som ble lagt på ubåtvåpenet etter senkningen av "Sussex" den 24. mars.
Denne senkningen medførte en alvorlig krise i forholdet Tyskland - USA.
Som en følge av den amerikanske noten av 18. april, så Tyskland seg nødt
til å legge strenge bånd på ubåtvåpenet av frykt for å trekke USA med i
krigen. Her var det den politiske ledelsen og også til en viss grad keiser

⁹ BA-MA, RM 5/4941, Chef des Generalstabes des Feldheeres - Chef des
Admiralstabes der Marine, 12.03.15.

¹⁰ BA-MA, RM 5/4941, Chef des Admiralstabes der Marine, 06.05.15

¹¹ Ibid.

¹² BA-MA, RM 47/781, Chef des Admiralstabes der Marine - Das Kaiserliche
Kommando der Hochseestreitkräfte, 25.05.16

Wilhelm II som holdt igjen.¹³ Admiralstaben ønsket tvert om at ubåtvåpenet senest den 1. juli skulle ta opp igjen handelskrigen, og brukte bl.a. som argument at man hadde et behov for å avlaste flåten. Selv om England tapte mest i tonn, hadde Skagerrak-slaget redusert slagkraften til den tyske flåten, og flere skip måtte i dokk for å få utbedret skadene.¹⁴ Når så det tyske ubåtvåpenet får ta opp sin aktivitet igjen, skyldes det et kompromiss mellom den politiske og den militære ledelsen. Kompromisset bestod i at ubåtene kunne gjenoppta sin virksomhet i de nordeuropeiske farvann, men at de måtte begrense seg til å drive krysserkrig. Dvs. at ubåtene skulle operere i overflatestilling, og ikke senke ubevæpnede skip før mannskapet var gått fra borde. Kompromisset betød imidlertid ikke at maktkampen mellom den militære og den politiske ledelsen var over, den fortsatte med uforminsket styrke utover høsten 1916, og kulminerte først i januar 1917 med at Bethmann Hollweg ble utmanøvrert og den uinnskrenkede ubåtkrigen erklært fra 1. februar.¹⁵

U 43 startet senkningene i Nordishavet den 26. september med å senke "Dania" og "Knut Hilde". Dagen etter gikk "Rolf Jarl" til bunns etter å ha blitt torpedert. To dager senere kom også U 46 igang med senkningene, og denne dagen gikk ikke mindre enn 4 norske skip til bunns. Den tyske ubåtkampanjen i Nordishavet ble en stor suksess sett med tyske øyne, og i midten av oktober løste U 54 og U 56 av de tre som stakk til sjøs i september. Dette fordi man ønsket å fortsette inntil isen gjorde videre fart på Arkhangelsk umulig. Målet var primært å senke tonnasje, men sekundært ønsket man å skremme båtene fra å gå fra havn. Kunne man holde dem i havn til isen la seg, ville det medføre at disse skipene i flere måneder var ute av trafikk.¹⁶

Da U 43, U 46 og U 48 anløp basen i siste halvdel av oktober, hadde de senket 48.111 tonn, hvorav 34.696 var bestemt for Arkhangelsk.¹⁷

¹³ AA, R 21472, Chef des Admiralstabes der Marine - Bethmann Hollweg, 07.07.16. Se også Gerhard Ritter, *Staatskunst und Kriegshandwerk. Band III. Die Tragödie der Staatskunst. Bethmann Hollweg als Kriegskanzler (1914 - 1917)*, München 1964, s. 319 - 324

¹⁴ AA, R 21471, Chef des Marine-Kabinetts - Bethmann Hollweg, 10.06.16

¹⁵ Se Ritter, *Staatskunst und Kriegshandwerk. Band III*, s. 319 - 385

¹⁶ BA-MA, RM 47/771, Chef des Admiralstabes der Marine - das Kaiserliche Kommando der Hochseestreitkräfte, 18.10.16

¹⁷ Arno Spindler, *Der Handelskrieg mit U-Booten*, bd. III, s. 236

Totalt ble den norske handelsflåten redusert med 71.000 tonn dødvekt bare i september 1916, og frem til utgangen av august 1916 var det totale tapet, siden krigen til sjøs begynte, på drøyt 265.000 tonn. I de fire siste månedene av 1916 gikk til sammenlikning nesten 303.000 tonn til bunns.¹⁸ Krigsforsikringen måtte i midten av september sette opp premiene som en følge av tapene - underskuddet vokste faretruende.

Som det går frem av tallene ovenfor, var det ikke bare i Nordishavet at norske skip ble senket. Men det var inntrykkene herifra som utløste pressestormen mot Tyskland. Anført av Tidens Tegn krevde den norske pressen at det norske territorialfarvannet burde bli stengt for ubåter, eller i det minste at de krigførende parters ubåter skulle bli nektet gjennomfart. Så langt kunne imidlertid ikke regjeringen gå, og utenriksminister Ihlen motsatte seg lenge enhver endring.¹⁹ I et møte med Kristianiaredaktørene den 9. oktober forfektet han fortsatt dette synet i forbindelse med et utkast til et presse-kommuniké som beklaget senkningene, og ellers presiserte regjeringens syn på de folkerettslige regler. Dagen etter opplyste Ihlen at kommunikéet var blitt endret på dette punkt, og at "*Regjeringen har dog fundet at burde opta til behandling spørsmålet om ved nye bestemmelser at innskrenke undervands-baaters adgang til norsk sjøterritorium.*"²⁰ Hvorfor Ihlen endret syn, er uklart. Selv oppgav han en henvendelse fra kommanderende admiral Dawes som årsaken. Men denne henvendelsen som gikk inn for et ubåtforbud på linje med det svenske,²¹ var over en måned gammel. Selv vektla han forsvarsminister Holtfodts holdning,²² men man skal også ha i bakhodet hvilket enormt press regjeringen var utsatt for fra blant annet pressen.

Pressen offentliggjorde kommunikéet dagen etter, den 11. oktober, og

¹⁸ Schreiner, *Norsk skipsfart under krig og høykonjunktur*, s. 134

¹⁹ Avsnittet baserer seg på Fuglums fremstilling av saken i *Én skute - én skipper. Gunnar Knudsen som statsminister 1908-10 og 1913-20*, Trondheim 1989, s. 292

²⁰ Ibid.

²¹ Sverige hadde i november 1915 innskrenket fremmede ubåters rett til å ferdes i landets territorialfarvann, og den 19. juli 1916 kom det en ny resolusjon med strengere bestemmelser som erstattet den gamle; "ubåtar, utrustade för krigsbruk och tilhörande främmande makt, skulle, vid äventyr att utan föregående varning angripas med vapenmakt, icke äga färdas eller uppehålla sig innom ett avstånd av tre nautiska mil från svenska kusten." Torsten Gihl, *Den svenska utrikespolitikens historia. Band IV. 1914 - 1919*, Stockholm 1951, s. 196 - 197. Dvs. at handelsubåter ikke ble berørt av denne resolusjonen.

²² Fuglum, *Én skute - én skipper*, s. 292 - 293

det inneholdt essensen til det resolusjonsvedtaket som skulle komme den 13.oktober. Samme dag som Ihlen la frem sitt nye syn for redaktørene, kontaktet også Ihlen den tyske minister i Kristiania, Michahelles, og gav ham en orientering om kommunikéet. Michahelles forsikret Ihlen om at "*der Unterseebootskrieg nicht speziell gegen norwegische Fahrzeuge gerichtet ist und unsere Unterseeboote keine Basis in norwegischen Territorialgewässer haben.*"²³

Resolusjonen av den 13.oktober forbød likevel ubåter utrustet for krigsbruk og tilhørende krigførende land, å ferdes i eller oppholde seg i norsk territorialfarvann. Dette med mindre det skjedde for å redde menneskeliv ved dårlig vær eller på grunn av havari. Samtidig slo man fast at overtredelser ville bli møtt med våpenmakt. Videre hadde man også med en passus om andre ubåter (les handelsubåter) hvor man påpekte at disse måtte gå i overflatestilling med nasjonalflagget heist for å kunne oppholde seg i norsk farvann.²⁴ Resolusjonen ble mottatt med stor tilfredshet i den norske opinionen, og ikke minst i England, men med den norske ubåtresolusjonen av 13. oktober 1916 skapes det også et bilde av en krise i forholdet mellom Norge og Tyskland. Også internasjonalt kommer dette inntrykket til å dominere. Var det en krise?

Ser vi på hvordan norske historikere har behandlet spørsmålet, møter vi her en myte. En myte som ble skapt i den norske samtiden og kanonisert av Keilhau i hans bok "Norge og Verdenskrigen". I korthet gikk denne ut på at Tyskland truet med krigsspøkelset for å få Norge til å endre resolusjonsteksten. Arne Bergsgårds bok "Frå 17. mai til 9. april. Norsk historie 1814 - 1940" har vært grunnfagspensum for svært mange norske studenter, og Keilhaus påvirkning kan klart leses;

*Dette ville den tyske regjeringa ikkje finna seg i, ho let den tyske pressa blåsa opp til storm imot Noreg, og alt ei veke etter, 20. oktober, kravde ho at Noreg skulle ta attende ubåtresolusjonen. Det var nærmast eit ultimatum, og Noreg levde no eit par månader under trugsmål om krig, men det lykkast for Ihlen å få løyst striden berre med ei lita retting i ubåt-resolusjonen, og med avtalar om at utførsla frå Noreg til Tyskland ikkje skulle bli minka.*²⁵

Bergsgård er ikke den eneste. I de siste tjue årene har Berge Furrer bok

²³ AA, R 8405, Michahelles - Bethmann Hollweg, 11.10.16

²⁴ Mens Sverige altså hadde utelatt en slik passus.

²⁵ Arne Bergsgård, *Frå 17.mai til 9.april. Norsk historie 1814 - 1940*, Oslo 1958, s. 334

"Norsk historie 1905 -1940"²⁶ kommet i flere opplag beregnet på grunnfagsstudenter, og i sin oppfølger, "Vårt hundreår. Norsk historie 1905 - 1990", skriver han;

Dei tyske reaksjonane var trugande. I deira augo var ubåtkrigen eit legitimt mottiltak mot ententens "hunger-blokade". Berlin kravde kategorisk at resolusjonen måtte bort. Det låg krigsfare i lufta.²⁷

Det er med store ord og dramatiske undertoner at situasjonen blir beskrevet i disse lærebøkene. Samtiden oppfattet nok også situasjonen slik, men la oss nå se om dette ikke egentlig var en illusjon.

En begrepsavklaring er imidlertid nødvendig, da begrepet *krise* er problematisk. Jeg velger å sette *krise* opp mot begrepet *konflikt*, hvor det med *krise* skal forstås at Norge står i fare for å bli, eller blir trukket inn i krigen på en av de krigførende parters side. *Konflikt* brukes til å betegne et lavere spenningsnivå, hvor det ikke er noen fare for bruk av våpenmakt. Antar vi at en norsk deltagelse på Sentralmaktens side er utenkelig, gjenstår det tre muligheter for de som hevder kriseperspektivet; For det første kan Tyskland angripe Norge som et svar på ubåt-resolusjonen eller av andre årsaker. Det er dette Norge frykter. For det andre kan Norge søke beskyttelse ved å slutte seg til Ententen, og eventuelt tilby England baser. Til sist kan England på eget initiativ sikre seg disse basene i Norge, og samtidig skaffe seg kontroll over den norske flåten. Begge de to siste mulighetene ligger til grunn for Tysklands holdning overfor Norge.

Jeg skal ikke her gå nærmere inn på motivene i de ulike scenariene, bare slå fast at det trusselbildet som ble skapt i Norge, bygde på en frykt for den tyske reaksjonen på ubåt-resolusjonen.

En *krise* forutsetter minimum to aktører, i dette tilfellet Norge og Tyskland. Den norske nøytraliteten var krenket og Norge hadde reagert - igjen - er det nok til å hevde at det var en *krise*? Norge hadde ingen maktmidler å hevde for å ivareta sine interesser, det måtte i så fall være å be England om hjelp med de følger det måtte ha. Samtidig ble det tidlig klart at England på ingen måte var ansvarlig for eller stod bak den norske resolusjonen.²⁸ Som Riste har påvist hadde England heller ikke noe ønske om å trek-

²⁶ Berge Furre, *Norsk historie 1905 - 1940*, Oslo 1971

²⁷ Berge Furre, *Vårt hundreår. Norsk historie 1905 - 1990*, Oslo 1991, s. 54. Studentutgaven i paperback kom året etter og avløste hans "Norsk historie 1905 - 1940".

²⁸ I sin protestnote den 20.oktober hevdet Tyskland bl.a. at den norske resolusjonen er

ke Norge med i krigen, fordelene oppveide på langt nær ulempene.²⁹ Det er med andre ord Tyskland som sitter med nøkkelen.

Tyskland lot det ikke gå så mange dager før det reagerte, og i en note overrakt den 20. oktober ble resolusjonen betegnet som et brudd på Norges nøytralitetsplikter. Dette fordi den ensidig rettet seg mot Tyskland og skyldtes britisk påtrykk (jfr. britisk note av 27. august). Michahelles overleverte en protest på vegne av sin regjering, og krevde at resolusjonen skulle bli opphevet.

Den tyske ledelsen protesterte mot det den oppfattet som en resolusjon rettet mot seg selv, men hvor langt ønsket de å presse Norge for å få opphevet resolusjonen? La oss gå tilbake og se på hva Keilhau skriver;

Det er blitt sagt om denne note at den bare paa ett punkt adskilte seg fra et ultimatum. Idet der nemlig ikke var sat nogen tidsfrist for avgivelsen av svaret.³⁰

Vi har tidligere tilbakevist Keilhaus påstand om at senkningene i Nordishavet var politisk begrunnet, og etter min oppfatning er det heller ikke riktig å bruke betegnelsen krise om forviklingene i forbindelse med den norske ubåt-resolusjonen. Det var ingen krise. Den var i så fall skapt i Norge, men manglet en fiende. Selv om Tyskland reagerte på resolusjonen og ønsket denne fjernet, er det ingenting som tyder på at Tyskland hadde tenkt å sette makt bak kravet om at Norge skulle trekke resolusjonen tilbake. Man hadde ingen planer for Norge,³¹ så hvorfor skulle man da trekke landet inn i krigen?

At man ønsket å få f.eks. bedre handelsbetingelser ut av den klossete norske formuleringen,³² er naturlig, uten at man dermed kan snakke om en krise. Det hele begrenset seg til *en politisk konflikt*, hvor pressen i begge land påvirket den norske regjeringen. Tyskland hadde ingen interesse av å dempe frykten i Norge, i en forhandlingssituasjon var jo den en lagspiller. Keilhau skriver at den tyske note i sin form bare handlet om ett spørsmål,

et resultat av britisk press, men dette blir avkreftet fra flere hold i rapporter til Auswärtiges Amt i dagene som følger. Dette momentet faller da også ut ettervert.

²⁹ Riste, *The Neutral Ally*, s. 148 - 154

³⁰ Keilhau, *Norge og Verdenskrigen*, s. 142

³¹ Jfr. tysk marinestrategi, samt at det på dette tidspunkt overhodet ikke fantes noen plan eller direktiver som sa hvordan man skulle forholde seg til Norge.

³² Se Johan Castberg, *Dagbøker 1900-1917*, Bd. II, Oslo 1953, s. 116 - 117.

den norske ubåtresolusjonen, og at det var denne konflikten tilsynelatende gjaldt. Men egentlig, hevdet Keilhau, var det fiskeriatvanten med England og Tysklands økende problemer med å skaffe fisk fra Norge som lå bak aksjonen mot Norge.³³

Riste har avvist denne teorien.³⁴ Det til tross for at det ikke finnes noe arbeid som har behandlet de økonomiske forhold og handelsavtaler mellom Norge og Tyskland sett fra et tysk ståsted. Denne svakheten tatt i betraktning, tror jeg det likevel er riktig som Riste skriver, at økonomiske hensyn kan ha vært en medvirkende faktor, men at det var hensynet til ubåtkrigen som var avgjørende for den tyske reaksjonen. Derimot fikk det økonomiske aspektet en stadig større betydning etterhvert som forhandlingene skred frem. Dette siste illustreres godt ved at de første reaksjonene fra Tyskland til Gesandtschaft Kristiania utelukkende vektlegger resolusjonens betydning for sjøkrigen, mens senere meldinger trekker inn de pågående handelsforhandlinger som en avgjørende forutsetning for at konflikten skal bli løst.³⁵

I tiden som fulgte etter den norske resolusjonen og den tyske protesten, hadde Michahelles stadige samtaler med Ihlen, og den 29. oktober hadde han også med Ihlens samtykke, en samtale med Stortingspresident Mowinckel. Michahelles refererte denne samtalen grundig i sin rapport til Auswärtiges Amt, og i sin avslutning sa han, at slik han så det, hadde Tyskland ingen interesse av et brudd med Norge. Et brudd med Norge ville ikke gi Tyskland noen gevinst, men bare styrke Englands posisjon. Tyskland måtte istedet jobbe mot en endring av det som rørte ved nasjonens prinsipielle standpunkt - lik behandling av alle typer krigsfartøy,³⁶ og samtidig benytte sjansen til å forbedre de handelspolitiske forhold med Norge.³⁷

Forhandlingene med den tyske regjeringen fortsatte i november. Den 8. november overleverte Ihlen det norske svaret på den tyske protestnoten. Den norske regjeringen påpekte her sine rettigheter i forhold til folkeretten som

³³ Keilhau, *Norge og Verdenskrigen*, s. 142 - 143

³⁴ Riste, *The Neutral Ally*, s. 144

³⁵ Se BA-MA, RM 5/2564, Zimmermann - Kristiania, 19.10.16 og BA-MA, RM 5/2563, AA - Michahelles, 19.11.16 og 20.11.16.

³⁶ Tyskland mente at en resolusjon mot ubåter favoriserte England (les overflate styrker), på bekostning av Tyskland. BA-MA, RM 5/2564, Zimmermann - Kristiania, 19.10.16

³⁷ BA-MA, RM 5/2562, Michahelles - Auswärtiges Amt, 29.10.16

en nøytral makt, og dermed sin rett til å treffe de forhåndsregler den anså som nødvendige for å trygge sin nøytralitet. Den 15. november fremla Michahelles sin regjerings spesifikke krav, og disse bestod av 3 punkter.³⁸ For det første ønsket man at Norge skulle forhandle med England, slik at Tyskland skulle kunne få en større andel av den norske fiskefangsten enn de 15% landet hadde lov til å kjøpe. Samtidig ønsket man at denne prosentandelen skulle baseres på gjennomsnittsfangsten de siste fem år. For det andre krevde Tyskland at bestemmelsen som berørte handelsubåter skulle fjernes, og til sist at ubåtresolusjonen skulle tilpasses den svenske. Michahelles satte også en tidsfrist på 3 dager for det norske svaret - overskred man denne ville den norske holdningen bli erklært for utilfredsstillende av den tyske regjeringen.

Den tyske regjeringen fremsatte her en åpen trussel overfor Norge, men utfra det jeg tidligere har hevdet og det faktum at ingen spesielle forberedelser ble gjort i Tyskland, risikerer man ikke mye med å hevde at det hele var en tom trussel. En del av et forsøk på presse Norge til å gi Tyskland best mulige betingelser, og samtidig ikke gi Ihlen muligheten til å trekke det hele ut.

Den norske regjeringen overleverte da også allerede dagen etter et promemorium på fiskespørsmålet hvor man gikk inn for å møte Tysklands krav. Den 18. november fikk Michahelles nok et promemoria fra Ihlen, denne gangen på ubåtspørsmålet. På spørsmål understrekte Ihlen, at Norge på samme måte som Sverige og USA ikke gjorde noen forskjell mellom handelsubåter og andre handelsskip.³⁹ Ihlen og den norske regjeringen foreslo å endre resolusjonen fra 13. oktober, men fortsatt hadde man ikke strukket seg langt nok etter Auswärtiges Amts oppfatning. Mens Norge var opptatt av å forsvare sine interesser som nøytral, ønsket Tyskland at Norge også skulle anerkjenne at handelskrigen med ubåter var et legitimt svar på Ententens økonomiske blokade av Tyskland. Man ville også ha svar på om Norge kom Tyskland i møte i handelsforhandlingene før man brakte konflikten om ubåtresolusjonen til ende. I Berlin ønsket man altså noe mer enn at Norge endret resolusjonen.⁴⁰ Den norske regjeringen hadde ønsket seg en resolusjonstekst som sa det samme som den svenske, og det ble også

³⁸ Her er det et hull i mine kilder, og følgende avsnitt er i stor grad basert på Riste, *The Neutral Ally*, s. 154 - 159

³⁹ BA-MA, RM 5/2563, Michahelles - Auswärtiges Amt, 18.11.16

⁴⁰ Ibid.

rettesnoren for det videre arbeidet. Men - spørsmålet er *hva* svenskene hadde sagt. Når det gjelder handelsubåter, som var ett av de tyske ankepunktene mot den norske resolusjonen, fantes det ifølge Auswärtiges Amt en hemmelig svensk tilleggsinstruksjon. Denne sa at enhver ubåt i svensk territorialfarvann skulle behandles som et krigsfartøy til man med sikkerhet kunne fastslå at det dreide seg om noe annet.⁴¹ I sin resolusjon hadde svenskene bare omtalt krigsskip. Hvorvidt den norske regjeringen var klar over at det fantes en hemmelig tilleggs-instruksjon, kommer ikke frem av de kildene eller den litteraturen som er benyttet i dette arbeidet.

I november ble ubåtene i Nordishavet dirigert til Vestfjorden. Vinteren og isen hadde gjort en videre fart på Arkhangelsk umulig, og Admiralstaben regnet nå med at trafikken til Russland ville gå over Narvik.⁴²

Den 2. desember gjorde Ihlen et nytt forsøk på å få fjernet uenighetene, og samme dag ble det utstedet det en ny instruks for norske marinen;

*Den kongelige resolusjon av den 13. oktober 1916 blir at anvende saaledes at det er tillatt krigførende magts krigsundervandsbaat at søke norsk omraade naar det er nødvendig paa grund av haardt veir eller havari for at redde menneskeliv.*⁴³

Men likevel ble 1916 til 1917 uten at problemene omkring den norske ubåtresolusjonen var løst. Det var imidlertid lite sprengkraft igjen i konflikten, og Zimmermann skrev i sitt svar til Michahelles på Ihlens siste utspill at;

*Norwegische Vorschläge entsprechen nicht unsern Forderungen da Veroderung vom 13. Oktober wegen Kriegs-unterseebooten formell aufrechterhalten und für Handels-unterseeboote öffentliche Warnung erlassen werden soll, während wir schon aus Prestigegründen mindestens Änderung Verordnung nach schwedischem Muster also Einschränkung Bestimmungen über Kriegsboote und Ausschaltung jeder Sondervorschrift für Handelsboote verlangen müssen.*⁴⁴

I slutten av januar 1917 fikk konflikten en løsning. En midlertidig handels-

⁴¹ BA-MA, RM 5/2563, Auswärtiges Amt - Kristiania, 20.11.16

⁴² BA-MA, RM 5/6378, Führer der U-Boote - Hochseestreitkräfte, 17.11.16

⁴³ Gjengitt etter Keilhau, *Norge og Verdenskrigen*, s. 150

⁴⁴ BA-MA, RM 5/2564, Zimmermann - Kristiania, 06.12.16

avtale ble inngått den 23. januar, og den 30. januar ble ubåtresolusjonen formelt endret slik at den på de omstridte punkt ble identisk med den svenske. Gleden over at konflikten fikk en løsning ble imidlertid av kort varighet. Den 31. januar 1917 kunngjorde Tyskland at den uinnskrenkede ubåtkrigen startet den påfølgende dag, og forholdet mellom de to land ble atter forverret.

Utarbeidelsen av de tyske krigsplanene for Norge - "Kriegsfall Norwegen"

I løpet av de første månedene av 1917 ble det utarbeidet en endelig operasjonsplan for et angrep på Norge - *Kriegsfall N*. Til *Kriegsfall N* hører også *Kriegsfall J* - en tysk besettelse av Jylland.⁴⁵ Forløpet for utarbeidelsen av *Kriegsfall N* ligger i den norske ubåtresolusjonen, ikke som et resultat av noen krise, men som *et spørsmålstejn* over Norges videre utvikling og hvilke følger en krig med Norge vil ha for Tyskland.⁴⁶

Den tyske admiralstaben stilte på mange måter med blanke ark. Til *Kriegsfall J* fantes det både gamle planer⁴⁷ og nye planer som var utarbeidet etter utbruddet av krigen.⁴⁸ For Norges del fantes det bare gamle etterretningsrapporter, kart og oppteignelser over forsvarsanlegg, men ingen samlet plan for hvordan en krig med Norge skulle gjennomføres. Så når spørsmålet om Norges utvikling og eventuelle følger stilles i november 1916, må en helt ny plan utarbeides.

I desember oversendte Admiralstaben så underlagsmateriellet til det operative forarbeidet for *Kriegsfall N*.⁴⁹ Allerede her kom det klart frem at

⁴⁵ Korrespondansen og utviklingen på de forskjellige trinn ligger i BA-MA, RM 5/4952, Operationsvorbereitung Norwegen.

⁴⁶ I et telegram som inneholdt flere spørsmål, omhandlet de to første punktene Norge; "1.a) Wie denkt Admiralstab über weitere Entwicklung Norwegen ? [...] 1.b) Welche folgen hätte Kriegsfall Norwegen ? Was können wir machen ?" BA-MA, RM 5/4952, Generalquartiermeister - Admiralstab, 10.11.16

⁴⁷ Se Ivo Nikolai Lambi, *The Navy and German Power Politics, 1862 - 1914*, Boston 1984.

⁴⁸ Carl-Axel Gemzell, *Organization, Conflict, and Innovation. A Study of German Naval Strategic Planning 1888 - 1940*, Stockholm 1973, s. 192 - 200

⁴⁹ BA-MA, RM 5/4952, Admiralstab, 05.12.16

det scenariet Admiralstaben vurderte som mest aktuelt, var en norsk tilslutning til Ententen.⁵⁰ Selv om Norge ikke ønsket en krig med Tyskland, var landet engelsk-vennlig, og kanskje kom det en dag hvor; "*der wirtschaftliche Druck Englands so stark werden kann, dass nur ein Anschluss an die Entente Norwegen vor schwerstem Schaden zu retten vermag.*"⁵¹

Utgangspunktet var altså den norske ubåtresolusjonen og usikkerheten i Tyskland over Norges videre utvikling. Men Norge kan ikke behandles som et isolert fenomen. England spilte en viktig rolle i kraft av sin evne til å påvirke den norske utenrikspolitikken, og derigjennom på det forholdet Norge hadde til Tyskland. Sverige og Danmark representerte på sin side begrensninger for hvilke reaksjonsmuligheter Tyskland faktisk hadde. Den tyske admiralstaben var redd for - og påpekte faren for - britiske støttepunkter i Norge,⁵² og i planarbeidet konsentrerte man seg om en situasjon hvor Tysklands mål var å forhindre bruken av slike. I dette arbeidet var blant annet minelegging av de viktigste norske havnene, bruk av ubåter og flåtestyrker mot den norske skipstrafikken og luftangrep mot Kristiania virkemidler som ble vurdert.

Hvorfor var man så redd for at England skulle sette seg fast i Norge? Norge hadde etter den tyske vurderingen ikke stort å tilby England av ressurser, den norske handelsflåten nevnes, men den blir ikke gjort til noen hovedsak. Det hele må sees i en strategisk sammenheng.

Den norske sørkysten representerte en geografisk *forflytning mot* Tyskland i forhold til de britiske øyer - avstanden til det tyske hjemmefarvannet ble mindre. Støttepunkter her hadde ikke bare verdi i den alminnelige kontrollen over Nordsjøen, men kunne benyttes i en invasjon av Jylland - med eller uten dansk godkjennelse. I neste omgang kunne så det danske territoriet brukes som et utgangspunkt og en base for et angrep på Schleswig-Holstein. Dessuten egnet norskekysten seg til et utfall mot Beltene og Østersjøen.⁵³ Prins Heinrich, keiserens bror og øverstkommanderende for Østersjøflåten, hadde også større vyer enn bare å forhindre at England kunne kontrollere området:

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

⁵² Se BA-MA, RM 5/4952, Admiralstab - Bülow, 12.11.16

⁵³ BA-MA, RM 5/4952, Admiralstab, 05.12.16

*Was Flandern uns im Westen bringen muss und soll, das können und müssen wir uns in dem Fall J und N hier im Norden schaffen, das ist die nötige Ellenbogenfreiheit, die Möglichkeit, uns in der Zukunft die Ausgänge ins Weltmeer offen zu halten.*⁵⁴

Men - av planarbeidet gikk det frem at en innsats med den tyske hæren i Norge ble vurdert som lite sannsynlig. Her kommer Sveriges og Danmarks rolle som begrensninger for den tyske handlefriheten inn. Tyske soldater i Norge forutsatte at Sverige gjorde felles sak med Tyskland, noe Admiralstaben selv vurderte som usannsynlig. Dessuten regnet man med at Danmarks stilling, i en situasjon hvor Norge sluttet seg til Ententen, ble så akutt, at Kriegsfall N ville medføre Kriegsfall J. En tysk invasjon av Jylland samtidig som man gikk til krig mot Norge, la i seg selv beslag på de troppene man evt. kunne ha hatt til rådighet. Admiralstaben regnet da heller ikke med å få løfter fra Generalstaben om tropper til bruk i Norge, landet var ikke en prioritert "krigsskueplass" i tyske øyne.⁵⁵ Igjen ser vi at Tyskland var låst i sin marinestrategiske tenkning, og at man ikke så noen nytte i Norge for sin egen del.⁵⁶

Den 5. januar 1917 ble Kriegsfall N drøftet i Admiralstaben, i et møte hvor også Høysjøflåten og Østersjøflåten var representert. Møtet kom frem til at Kriegsfall N (isolert) var mulig politisk sett, men ikke militært. En krig med Norge *måtte* medføre en invasjon av Jylland, og også en minelegging av Kattegat. Det hele ble til syvende og sist et spørsmål om å forhindre at Danmark og de danske farvannene også skulle falle i hendene på engelskmennene.⁵⁷

Den 21. april oversendte Admiralstaben operasjonsdirektivet for Kriegs-

⁵⁴ BA-MA, RM 47/59, Oberbefehlshaber der Ostseestreitkräfte - Chef des Admiralstabes der Marine, 30.04.17

⁵⁵ "[...] dass für diesen ausgesprochenen *Nebenkriegsschauplatz* Truppen nicht zur Verfügung stehen." BA-MA, RM 5/4952, Admiralstab, 05.12.16

⁵⁶ Prins Heinrich's uttalelse på forrige side går riktignok lengre. Kanskje hadde han lest Wolfgang Wegeners første Denkschrift (som vi skal behandle i del 4) ?

⁵⁷ BA-MA, RM 5/4952, Niederschrift über Besprechung des *Kriegesfalls N* im Admiralstab, am 4.1.17

fall N, sammen med et udatert Denkschrift.⁵⁸ Dette Denkschriftet inneholdt hele rammen for Krigsfall N, og opplegget fulgte de momenter som tidligere var kommet frem, inklusive et sperreområde langs norskekysten:

- 1) *Legen eines Minenfeldes im Kattegat. Der zur Durchführung dieses Minenunternehmens erforderliche Aufmarsch der Hochseestreitkräfte in der Ostsee und im Kattegat ist in ähnlicher Weise durchzuführen, wie im Krigsfall J. Die Haltung Dänemarks ist zunächst als "unsicher" anzusehen.*
- 2) *Verseuchen der Anmarschwege und Einfahrten nach den norwegischen Haupthäfen (Kristiania, Kristiansand, Stavanger und Bergen).*
- 3) *Gelegentliche Vorstösse der Hochseeflotte oder Teile derselben und U-Bootsunternehmungen in Verbindung mit dem U-Bootskrieg gegen England und Russland.*
- 4) *Abschneiden der von und nach Norwegen führenden Kabel: Egersund - Peterhead, Arendal - Hirtshals, Arendal - Newbiggin.*
- 5) *Luftangriffe gemäss Luftorientierungskarten auf die militärischen und wirtschaftlichen Anlagen - auf letztere nur soweit für den Krieg von Bedeutung.*⁵⁹

I kommentarene fra Østersjøflåten, som bare skulle delta i Krigsfall J, ble tidsaspektet vektlagt:

*Die operationen müssen beginnen, sobald unsere Beziehungen zu Norwegen abgebrochen werden, d.h. bevor sich starke englische Seestreitkräfte in den norwegische Häfen festgesetzt unzu Herren des Skagerraks gemacht haben.*⁶⁰

Danmarks rolle var spesiell. Landet ville bli stilt overfor et ultimatum (5 timer på å svare), hvor Tyskland ba Danmark om å forholde seg nøytralt mens de besatte Jylland og overtok kontrollen av territorialfarvannet.⁶¹ Tyskland hadde imidlertid ikke store troppestyrker til disposisjon for en invasjon av Jylland, og det var helt avgjørende at Danmark forholdt seg nøytralt. Dette ønsket man å sikre gjennom å garantere at Jylland skulle forbli dansk, dvs.

⁵⁸ BA-MA, RM 47/59, Chef des Admiralstabes der Marine - das Kaiserliche Kommando der Hochseestreitkräfte, 21.04.17

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ BA-MA, RM 47/59, Oberbefehlshaber der Ostseestreitkräfte - Chef des Admiralstabes der Marine, 30.04.17

⁶¹ BA-MA, RM 47/59, Chef des Admiralstabes der Marine - das Kaiserliche Kommando der Hochseestreitkräfte, 11.05.17

tilbakeført når krigen var over. Samtidig skulle innbyggerne behandles på beste måte og alle skader bli betalt.⁶²

Til tross for Danmarks sentrale rolle i et Kriegsfall N, var det fortsatt England som representerte avtrekkermekanismen. Hadde landet planer som kunne utløse det tyske scenariet, enten ved å presse Norge inn i Ententen⁶³ eller ved selv å ta seg til rette på Norskekysten?

Rykte om at England ønsker å sikre seg et støttepunkt i Kristiansand

Som vi har sett overfor, inkluderte ikke den tyske marine-strategien Norge, men det betød ikke at Norges stilling ikke ble tillagt noen betydning. Vi har behandlet utviklingen av de tyske krigsplanene, hvor man klart innså hvilken betydning et støttepunkt på norskekysten ville ha. Imidlertid var man mest opptatt av faren for et støttepunkt i negativ betydning - fiendens - og den trussel dette kunne utgjøre for Tyskland og den tyske marinen. Det fantes likevel unntak, og den svenske historikeren Carl-Axel Gemzell nevner Wolfgang Wegeners "Denkschrift" fra sommeren 1915 som det som lanserer tanken om tyske baser i Skandinavia⁶⁴ - altså uavhengig av Englands handlinger. Dette er riktig med tanke på Tyskland, men tanken i seg selv er gammel - det at norskekysten lå gunstig til med sine mange havnemuligheter.

I Norge var frykten for Tyskland tilstede lenge før tyskerne selv innså betydningen av norskekysten. Den tidligere statsminister i Stockholm, Sigurd Ibsen, skrev en rekke avisartikler med utgangspunkt i integritetstraktaten hvor også baser på norskekysten ble tatt opp. General Lowzow holdt en tale i Kristiania Militære Samfund i februar 1912, hvor han nevnte faren for at England eller Tyskland ville forsøke å skaffe seg støttepunkter på norskekysten i en europeisk krig. Kaptein Schnitler tok i et foredrag for Venstre

⁶² BA-MA, RM 47/59, Protokoll über die Sitzung im Königlichen Schloss Kiel am 19.V.17

⁶³ Forhandlingene med England om den norske handelsflåten pågikk f.eks. våren 1917 uten at Tyskland hadde kjennskap til det, og tonnasjeavtalen fortjener absolutt Ristes betegnelse "Norway's best-kept war secret" (Riste, *The Neutral Ally*, s. 178).

⁶⁴ Carl-Axel Gemzell, *Organization, Conflict, and Innovation*, s. 215 - 251.

i desember samme år, om Norges militærpolitiske stilling, opp den samme tråden, og begge foredragene ble oversatt og oversendt Berlin.⁶⁵ I det siste brevet står det i klartekst:

*[...] welche sich an der norwegischen Küste oder noch besser bei Göteborg festsetzen könnte, im Vorteil wäre.*⁶⁶

Wegener tjenestegjorde i 1915 som Admiralstabsoffiser med rang Korvettenkapitän, og han gjorde seg ikke akkurat populær hos Tirpitz med sitt angrep på hans marinestrategi. Her ligger vel også årsaken til at tråden ikke ble tatt opp. Tirpitz hadde definert den tyske marinestrategien og bygget opp en flåte med utgangspunkt i denne, og han hadde ingen interesse av å høre på det øret. Istedet betegnet han Wegener som gift for flåten.⁶⁷

Ryktet om at England hadde planer for norskekysten, og da spesielt Kristiansand, dukket opp i alle fall så tidlig som i 1915,⁶⁸ og det kom og gikk gjennom hele krigen. I mai 1917 var disse ryktene på sitt sterkeste, og på et tidspunkt ser det ut til at de også ble tatt svært alvorlige. Ludendorff festet lit til dem, og i et telegram til Auswärtiges Amt den 23. mai heter det;

*Die Nachrichten, dass England beabsichtige, sich an der Südküste Norwegens einen Flottenstützpunkt zu schaffen, werden immer bestimmter.*⁶⁹

Generalstaben mente å ha belegg for at det foregikk forhandlinger mellom Norge og England, og at disse så ut til å ende opp med at Norge sluttet seg til Ententen og overleverte sin handelsflåte, evt. gav England adgang til å bruke Kristiansand som flåtebase. Disse ryktene hadde imidlertid ingen sammenheng med tonnasje-forhandlingene selv om innholdet var temmelig likt. Danmark ble også trukket inn, og den tyske Generalstaben hadde et håp

⁶⁵ Henholdsvis AA, R 8374, Oberndorff - Hollweg, 28.02.12 og AA, R 8384, Gädeke - AA, 12.12.12. I alle fall ble Lowzows foredrag sendt videre fra Auswärtiges Amt til RMA og Admiralstaben, og finnes i RM 5/1350; Norwegen. Ganz Geheime Nachrichten, Mai 1898 - März 1914.

⁶⁶ AA, R 8384, Gädeke - AA, 12.12.12

⁶⁷ Holger Herwigs oversettelse av Wegener med introduksjon og noter; Wolfgang Wegener, *The Naval Strategy and the World War*, Annapolis 1989, s. xxix.

⁶⁸ AA, R 8384, Rantzau - AA, 04.06.15

⁶⁹ AA, R 8385, Ludendorff - AA, 23.05.17

om at man gjennom å utøve press, skulle klare å forhindre at også Danmark kom under britisk innflytelse.⁷⁰ Admiralstaben Generalstaben om å få bekreftet ryktene, samtidig som de selv satte iverk liknende undersøkelser:

*Beobachtung vor Südküste Norwegen und vor Christiansand durch U-Boote und Luftaufklärung beabsichtigt. Bitte mir weiter dort eingehende Nachrichten Übermitteln. Falls weitere Verdichtung durch Tatsachen erfolgt, halte Aufrollen des Kriegsfalles N unvermeidlich unter Benachrichtigung Dänemarks und Einrücken in Jütland.*⁷¹

Planene lå klare i og med utarbeidelsen av Kragesfall N, og i månedsskiftet mai/juni 1917 ventet den tyske admiralstaben bare på en endelig bekreftelse på at England hadde noe på gang. Hadde denne "bekreftelsen" kommet, ville Norge på mange måter vært like uforberedt som i 1940 - fra norsk side hadde man ingen følelse av at det var en krise under oppseiling. Fra tysk side kan man altså hevde at det var en krise i forholdet mellom Tyskland og Norge våren 1917. Ikke fordi Norge hadde endret sin politikk (ved f.eks. å tilby England baser), men fordi ryktene om Englands planer for Norge passet inn i det tyske "trusselbildet". Norges nøytralitet var i så måte ingen hindring, det hadde man jo allerede vist med tilfellet Belgia. Oppspillet var Englands, nå gjaldt det å komme først dersom bekreftelsen kom. Denne bekreftelsen uteble, og krisen gled over uten at Norge hadde merket noe.

Oppsummerende merknader

I dette arbeidet har jeg forsøkt å vise at Tysklands forhold til Norge i høyeste grad var betinget av en tredje part - England. Med en marinestrategi som ikke inkluderte Norge, innså ikke Tyskland Norges betydning som en port mot Atlanterhavet. I dette ligger det at et krigsutbrudd mellom de to land var en temmelig fjern mulighet med mindre Tyskland reviderte sin marinestrategi. Det eneste som kunne utløse en krise var Norges forhold til den tredje part - England.

Hvis England fikk tilgang til norskekysten, enten gjennom en norsk tilslutning til Ententen eller ved et angrep, ville det føre til en tysk reaksjon. De tyske operasjonsdirektivene bruker da også konsekvent et slikt scenario -

⁷⁰ AA, R 8385, Bülow, 31.05.17

⁷¹ AA, R 8385, Holtzendorff - Chef des Generalstabes des Feldheeres, 31.05.17

Norwegen tritt unter dem Druck der Entente auf die Seite unserer Feinde⁷² og *Durch Übertritt Norwegens auf die Seite unserer Gegner (Kriegsfall N) werden die norwegische Häfen und weiterhin das Skagerrak und Kattegat zu feindlichen Stützpunkten.*⁷³ Vi ser imidlertid at Tyskland vurderte faren for en norsk tilslutning som større enn omvendt.

Konflikten mellom Norge og Tyskland høsten 1916 i forbindelse med den norske ubåtresolusjonen blir etter dette ingen krise med fare for krig slik den norske samtiden oppfattet det. I det øyeblikk Tyskland ble klar over at England ikke ønsket Norge inn i krigen og heller ikke stod bak den norske resolusjonen, forsvant den eneste faktoren som kunne skape en slik krise. Faren var større i mai 1917 da ryktene om at England ønsket et støttepunkt på norskekysten antok slike dimensjoner at sentrale menn i den tyske ledelsen begynte å ta dem alvorlige. Her "passet bildet med teorien". England var på vei inn i Norge, og en tysk aksjon var nødvendig. Nå kom aldri den endelige bekreftelsen, og *krisen* gled over uten at Norge ante hvor nær landet hadde vært å bli trukket inn i krigen.

Vi har sett at de tyske senkningene som fremprovoserte den norske ubåtresolusjonen, var begrunnet i ønsket om å stanse Russlands tilførsel av krigsmateriell mv. over Arkhangelsk. Tyskland var også opptatt av å stanse Ententens transport over land gjennom Norge, men kunne her vanskelig gjøre noe annet enn å ligge med sine ubåter i f.eks. Vestfjorden og senke skipene som gikk i denne trafikken.

Høsten 1916 var et vendepunkt mellom Norge og Tyskland. Det var kanskje også høsten 1917. Når Tyskland utvidet sine sperresoner i november, ble ikke Norge berørt, trass i at planene lå der. Man var redd for de politiske følgene - for å presse Norge inn i armene på England - mens Admiralstaben ønsket en utvidelse. Det nye operasjons-direktivet ved "Kriegsfall N" i april 1918 bekreftet at man så muligheten for å påvirke/kontrollere Norge som mindre enn før. Hvor man tidligere snakket om å hindre (ist zu erschweren) bruken av norskekysten som støttepunkt for fiendtlige styrker, hadde man nå tilføyd i størst mulig grad (möglichste Erschwerung). Utviklingen av krigen medførte at man nå hadde andre deler av Europa å bekymre seg om, samtidig som den uinnskrenkede ubåtkrigen ikke hadde gitt de resultater som var forespeilet. Norske skip ble dessuten

⁷² BA-MA, RM 47/59, Chef des Admiralstabes der Marine - das Kaiserliche Kommando der Hochseestreitkräfte, 21.04.17

⁷³ BA-MA, RM 47/59, Chef des Admiralstabes der Marine - das Kaiserliche Kommando der Hochseestreitkräfte, 02.04.18

som et resultat av tonnasjeavtalen byttet ut med bevæpnede engelske på de mest utsatte rutene, og ordningen med konvoiering ble satt i system. Summen av dette ble et lavere spenningsnivå mellom de to land i forhold til perioden høsten 1916 til høsten 1917.

English summary

The Tension between Norway and Germany during the First World War

In this paper I have shown that it is impossible to look at the relationship between Norway and Germany during the First World War without taking England into account. Because Germany had a naval strategy which didn't include Norway or the Atlantic, the only situation where one could expect a German attack on Norway, was a situation in which England took - or was offered - naval bases on the Norwegian coast, or, one in which Germany feared such a development. Otherwise, Norway was almost worthless from a German point of view.

If we follow these thoughts, the problems caused by the Norwegian submarine decree in October 1916, did not threaten to cause a war between the two countries. From the moment Germany realized that England didn't want Norway to join in the war or stood behind the decree, the only factor which could have created such a situation disappeared.

What remained of the tension created by the submarine decree, was a question - what was Norway going to do next?

Germany didn't know, and the Naval Staff was asked to work out a plan for a "worst case situation" - "Kriegsfall Norwegen". The Naval Staff started to work on the plan at the end of 1916, and it was completed during the first months of 1917. The plan was based on a situation in which Norway had joined the Entente, in other words - a situation where England got access to Norwegian territory.

"Kriegsfall Norwegen" concerned Norwegian territory only indirectly - with the possible exception of the bombing by Zeppelins of some towns and plants in Southern Norway - and the operational orders basically included the laying of minefields, and occasional advances of the High Sea Fleet.

So why then, was Germany so afraid of English bases in Norway? The answer is quite simple. The south coast of Norway is geographically closer to Germany than England. Naval bases here would not only have value in the ordinary control of the North Sea, but also be used in the invasion of Denmark. Then next, Danish territory could be used as a base from which an attack on Schleswig-Holstein could be launched. And furthermore, the Norwegian coast is important in controlling the exits of the Baltic Sea.

Norway, as an ally of England, was a threat to Germany because of the

country's geographical position. And rumours about England's interest in naval bases on the Norwegian coast, came and went during the war. These rumours created a tense situation from the German point of view, in the spring of 1917, when the rumours that England was going to get access to Norwegian territory were so intense that important persons in the German General Staff believed in them. And as we have seen, this time there was a plan - "Kriegsfall Norwegen".

The final evidence, which would have "pulled the trigger", never showed up. And the crisis went cold again, without any Norwegian knowing that there had been a crisis.

If one compares the situation in the spring of 1917 with the situation created by the submarine decree in the autumn of 1916, one sees that the danger for Norway was higher in 1917. Not because Norway had changed its policy, but because the rumours "fitted" with "the theory".